

Миколаївський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
Лабораторія методики суспільствознавчих дисциплін

Г. І. Михайлович

**Актуальні проблеми викладання історії
у 2014–2015 навчальному році**

(Методичні рекомендації)

Миколаїв
2014

Автор: Г. І. Михайлович, завідувач лабораторії методики суспільствознавчих дисциплін МОІППО

Рецензент: А. М. Старєва, к. пед. н., доцент, директор МОІППО

Рекомендовано науково-методичною радою МОІППО, протокол від №__

Пропозиції учасників Літньої школи освітян України – 2014 27–31 серпня 2014 року

Миколаїв – Очаків

27–31 серпня 2014 року на базі Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти та навчальних закладів Очаківського району Миколаївської області працювала «Літня школа освітян України – 2014» із теми «Навчально-методичний супровід підвищення кваліфікації вчителя суспільствознавчих дисциплін в умовах модернізації національної системи освіти».

У роботі школи взяли участь співробітники лабораторії суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки НАНП України, науково-педагогічні працівники Національного університету імені В. О. Сухомлинського, Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, методисти науково-методичних центрів управлінь освіти, методичних кабінетів, районних (міських) відділів (управлінь) освіти, керівники районних (міських) методичних об'єднань, учителі-практики (усього – понад 100 освітян).

Програмою Літньої школи передбачалося ознайомлення педагогів із сучасними підходами до реалізації змісту суспільствознавчої освіти інноваційними технологіями, презентація нових підручників з історії для 6 класу та методичних інновацій, що забезпечують якість історичної освіти. Реалізація поставлених завдань здійснювалася під час проведення круглих столів, тренінгів, авторських творчих майстерень, дискусій тощо.

За підсумками зібрання педагогів вироблено відповідну резолюцію, що містить звернення до Міністерства освіти і науки України, Національної Академії педагогічних наук України, Інституту педагогіки НАНП України, ІТЗО та методичні рекомендації вчителям-суспільствознавцям.

Учасники Літньої школи констатують, що суспільно-політичні виклики сьогодення висувають нові вимоги до суспільствознавчої освіти, серед яких, насамперед, формування національної самосвідомості учнів, їх патріотизму, обґрунтованого вибору власних пріоритетів, усвідомлення ними національної ідентичності та відповідальності за долю держави. За цих умов значно зростає відповідальність учителя-суспільствознавця, обов'язком якого є розвиток в учнів основних загальнолюдських цінностей, громадянськості, моральних якостей, відповідальності за власну долю та майбутнє своєї Батьківщини. Вирішення зазначених актуальних завдань неможливе без діалогу вчителів-практиків, науковців, керівників освіти задля вироблення єдиної стратегії розвитку суспільствознавчої освіти.

Учасники Літньої школи звертаються з пропозиціями до:

1. Міністерства освіти і науки України:

- розробити, обговорити й затвердити концепцію суспільствознавчої освіти, звертаючи особливу увагу на нагальні виклики сьогодення;

- відкласти переробку та внесення змін до навчальних програм 5–6-х класів до кінця терміну апробації чинних підручників, принаймні на 5 років, щоб не створювати труднощів для учителів-практиків;
 - розробити повноцінну систему суспільствознавчої освіти, яка органічно поєднувала б курси історії з іншими суспільствознавчими предметами, що повинні забезпечити безперервність у формуванні громадянськості та суспільної компетентності учнів. Зокрема, таку систему могли б скласти предмети:
 - 5, 6, 7 класи – «Етика»;
 - 8 клас – «Практичне право»
 - 9–10 класи – «Основи правознавства»;
 - 10–11 класи – «Людина і суспільство» («Громадянська освіта»).
 - рекомендувати ЗНЗ посилювати громадянськознавчий компонент за рахунок предметів варіативної частини, зокрема курсами «Живи за правилами», «Вчимося бути громадянами», «Ми – громадяни України», «Права людини», «Громадянська освіта», «Основи критичного мислення», краєзнавчими курсами;
 - забезпечити обов'язкову апробацію підручників, що готуються до масового видання в співпраці з учителями-практиками, ОППО й ІП НАПН України та в процесі викладання в загальноосвітніх навчальних закладах;
 - скоригувати зміст нормативних документів 2014–2015 н.р. щодо викладання предметів суспільного циклу з метою узгодження робочих планів, навчальних програм, інструктивно-методичних листів із попередньо виданими документами МОН України;
 - чітко визначити перелік навчально-методичної літератури, рекомендованої для використання в навчально-виховному процесі у поточному навчальному році.
2. Національній академії педагогічних наук та Інституту педагогіки НАПН України:
- розширювати співпрацю з ОППО, методичними службами в сфері експериментальної роботи, апробації підручників, залучення педагогів до наукової та науково-дослідницької роботи;
 - під час проведення психолого-педагогічної експертизи навчально-методичного забезпечення викладання суспільствознавчих предметів звернути увагу на існуюче перевантаження навчальних програм, внести відповідні корективи за умови збереження кількості навчального часу на викладання суспільствознавчих предметів;
 - практикувати проведення виїзних засідань, семінарів, конференцій, педагогічних майстерень за участю науковців, методистів, учителів тощо;
 - розвивати співпрацю ОППО, методичних служб та відповідних установ НАПН України для виявлення та підготовки до наукової діяльності талановитих учителів-практиків;

- активізувати роботу щодо реалізації спільних проєктів, зокрема міжнародних, що здійснює Інститут педагогіки НАПН України у співпраці з ОШПО та методичними службами.

3. Методичних Миколаївської області:

- довести до відома вчителів-суспільствознавців області рекомендації «Літньої школи освітян – 2014»;
- розвивати співпрацю з Інститутом педагогіки НАПН України щодо поліпшення якості освіти, розвитку педагогічної майстерності вчителів;
- брати участь в експертизі й апробації сучасних навчально-методичних комплектів;
- долучати творчих учителів до розробки навчально-методичного забезпечення регіонального компоненту суспільствознавчої освіти;
- активізувати роботу з вивчення, узагальнення та поширення перспективного педагогічного досвіду, залучаючи до цього творчих учителів;
- ширше використовувати потенціал учителів-методистів, учителів – призерів Всеукраїнських конкурсів «Учитель року» у методичній роботі;
- вийти з пропозиціями до Департаменту освіти, науки та молоді Миколаївської ОДА щодо обов'язкової участі методистів-суспільствознавців у атестації навчальних закладів області;
- клопотати перед управліннями (відділами) освіти про врахування висновків методистів щодо присвоєння звань «старший учитель», «учитель-методист», «Лідер освіти».

4. Учителів-суспільствознавців:

- забезпечити якісну реалізацію Державного стандарту суспільствознавчої освіти шляхом широкого запровадження в навчально-виховний процес сучасних освітніх технологій та ІКТ;
- практикувати системне використання на уроках різноманітної джерельної бази та засобів навчання з метою якісного забезпечення змісту освіти;
- звернути увагу на відповідальне ставлення до якісної самоосвіти, що є важливим фактором забезпечення результативності сучасного освітнього процесу;
- долучатися до активного обговорення навчальних планів і програм, навчально-методичної літератури, використовуючи сучасний інформаційний простір;
- уважати обов'язковим складником роботи вчителів участь у різних формах педагогічної діяльності, що сприяють розвитку творчості та результативності роботи педагога.

Шановні колеги – учителі історії, керівники районних (міських) методичних об'єднань, методисти РМК (НМЦ) з суспільних дисциплін!

Традиційний щорічний методичний лист (рекомендації) щодо викладання історії у 2014–2015 навчальному році має дещо незвичайну структуру і починається з пропозицій учасників Літньої школи освітян України-2014. У цьому документі визначені кардинальні напрями діяльності суспільствознавців та проблеми, що стосуються навчального процесу і можуть бути розв'язані лише колективною співпрацею МОНУ, НАПНУ, МОШПО, методичними службами та вчителями. Просимо опрацювати надані пропозиції на засіданнях методичних об'єднань, творчих груп і враховувати їх у практичній діяльності.

Друга частина методичного листа стосується безпосередньо рекомендацій щодо вивчення історії у поточному навчальному році і має коригуючий характер стосовно усіх публікацій у педагогічній пресі, які іноді надають протилежні поради. Вважаємо за необхідне зосередитись на деяких загальних проблемах і потім зупинитись на викладанні історії України і всесвітньої історії у різних класах.

Програма, за якою викладатимуться шкільні історичні курси у 5–9 класах, розміщена на сайті МОНУ і має назву:

Навчальна програма
для загальноосвітніх навчальних закладів
«Історія України. Всесвітня історія»
5 – 9 клас
(є чинною у 2014–2015 навчальному році)

Відповідно всі друковані в педагогічній пресі і в навчальних посібниках календарні плани мають відповідати **тільки цій програмі**.

У пояснювальній записці вказаної програми містяться поради вчителям, учням, батькам, кількість годин на вивчення курсів у кожному класі, критерії оцінювання навчальних досягнень учнів, класифікацію умінь і навичок учнів з історії.

Звертаємо увагу, що у 5 класі вчитель може користуватись одною з двох запропонованих програм та відповідними підручниками. Не допускається використання підручників видання 2013 року при викладанні за програмою 2005 року. Вказана програма може бути діючою **лише при збереженні в навчальних закладах підручників з історії для 5 класу видання 2010 року**.

Як показав досвід викладання історії у 2013–2014 навчальному році, у вчителів виникали труднощі при виставленні семестрових оцінок у 5 класі, що пов'язано з великою кількістю годин у розділах (10, 11, 9) і лише трьома тематичними оцінюваннями. Пропонуємо дещо інший підхід до оцінювання результатів навчальної діяльності учнів. Перший і другий розділи можна розділити відповідно на 2 частини кожен (ураховуючи, що навчальні теми мало пов'язані між собою) і виставити таким чином не дві, а чотири тематичні оцінки. Для корекції знань і умінь можна використати години резерву. Нагадуємо, що п'ятикласники не мають сформованих у початковій школі історичних умінь і навичок. Їх необхідно вчити ставити запитання до навчального тексту в цілому і його окремих уривків, розвивати вміння передавати прочитані уривки тексту одним-двома реченнями, що сприятиме

розвитку *умінь скласти тези*. Слід уважно підходити до оцінювання практичних робіт, які виконуються п'ятикласниками, враховуючи відсоток виконаного самостійно і виконаного батьками. Не варто захоплюватися письмовими видами контролю, необхідно розвивати усне мовлення, пам'ятати, що уроки узагальнення у 5-му класі *не повинні бути уроками контролю*.

Сучасна дидактика дає чітке визначення особливостей кожного типу уроку, визначаючи навчальні і розвивальні цілі, місце і форму контролю, особливості узагальнення та його види тощо. Сьогодення вимагає від педагога постійного оновлення знань з дидактики.

Відповідно до чинної програми та інструктивно-методичного листа МОНУ від 01.07.2014 № 1/9–343 «Про організацію навчально-виховного процесу у загальноосвітніх навчальних закладах і вивчення базових дисциплін в основній школі» учні 6 класу вивчатимуть курс «Всесвітня історія. Історія України», який є інтегрованим, в журналі записується на одних сторінках і складає 70 навчальних годин. У програмі передбачено уроки узагальнення, які інструктивно-методичний лист радить використовувати або для узагальнення і систематизації знань, або як уроки контролю і корекції знань. Навчальна програма не передбачає уроків тематичного оцінювання, не передбачені вони і інструкцією про ведення класних журналів. Календарно-тематичні плани, пропонувані авторами підручників, передбачають і уроки узагальнення і уроки контролю. Спостерігається протиріччя, з якого вчитель має знайти вихід. Радимо, не порушуючи структуру програми, проводити уроки узагальнення відповідно до тих вимог, що вказані в інструктивно-методичному листі на сторінці 76, а тематичну оцінку виставляти на основі поточних згідно з Інструкцією про ведення класних журналів. Для накопичення оцінок «за всі види навчальної діяльності учнів» необхідно реалізовувати особистісно-компетентнісний підхід (див. методичний лист лабораторії методики суспільствознавчих дисциплін за 2013–2014 навчальний рік), де викладено відповідні рекомендації. Залежно від форми проведення уроку узагальнення може бути і уроком контролю з визначенням рівня засвоєння навчального матеріалу та навчальних досягнень учнів. У такому випадку оцінюються результати роботи всіх учнів.

Досвідченим педагогам добре відомо, що поєднати урок контролю з корекцією практично неможливо, адже остання передбачає фактичну роботу над помилками, доопрацювання до відповідного рівня навчальних умінь і навичок. Для цього в учителя вже мають бути відповідні висновки за результатами різних видів діяльності. На нашу думку, такі уроки можуть бути проведені у 6 класі після вивчення II, III і IV розділів програми з використанням годин резервного часу, передбаченого програмою.

Курси історії України і всесвітньої історії 7–9 класів вивчаються хронологічно-послідовно за тематичним підходом. Після кожної теми передбачено урок узагальнення і резервний урок. Автори календарних планів, надрукованих у навчальній літературі деяких видань, пропонують

використання уроків резерву для проведення контрольних робіт, що є порушенням програми (уроки контролю не передбачені). Ураховуючи, що вчитель має право самостійно планувати їх використання, радимо дотримуватись інструктивно-методичного листа щодо поглиблення вивчення деяких тем, зокрема історії рідного краю, історії держав-наших сусідів. У 7-му класі варто більше уваги приділити вивченню історії Криму, тих народів, які склали його автохтонне населення. Резервні уроки з всесвітньої історії можуть бути використані для вивчення культури слов'ян та їх сусідів.

Чинна навчальна програма не передбачає проведення практичних занять на уроках у 7–9 класах. Однак при збереженні нині існуючих підходів до навчання історії, вони матимуть місце у наступні роки. Радимо провести у 7 класі практичне заняття з теми «Візантія», що дозволить глибше розкрити зв'язки Київської Русі і Візантії, їх значення для обох держав. Готуючи заняття, можна використати хрестоматію «Історія Візантії», випущену Інститутом історії і права МНУ ім. В. О. Сухомлинського.

Курси історії України і всесвітньої історії в 8–9 класах перевантажені фактичним матеріалом, тому резервний час радимо використовувати на вивчення нового матеріалу.

Інструктивно-методичний лист МОНУ надає вчителям історії право об'єднувати вивчення окремих тем з історії України і всесвітньої історії. Об'єктами узагальненого вивчення можуть бути міжнародні відносини, розвиток культури, повсякденність у її спільних проявах, Перша і Друга світові війни тощо. Оцінки, виставлені учням на таких уроках, записуються в журналі як оцінки з обох навчальних курсів.

Учитель при організації навчального процесу повинен дотримуватись **синхронності** у викладанні курсів історії України і всесвітньої історії, враховуючи взаємовплив і взаємозалежність фактів, подій і явищ.

Міністерство освіти і науки України робить поступові кроки для забезпечення педагогічної свободи вчителя. Це спостерігається, зокрема, наданням права на власний розсуд використовувати резервний час, міняти послідовність вивчення матеріалу при дотриманні хронологічного підходу. Вчитель може об'єднувати вивчення окремих тем курсу вітчизняної і всесвітньої історії, більше уваги приділяти персоналіям, повсякденності, гендерним проблемам. Завдання кожного вчителя історії – скористатись цією свободою на користь учнів, для підвищення якості освіти. Педагогічна свобода вчителя стосується і його права на власний розсуд та досвід обирати методи, прийоми та засоби навчання. Вітаючи такий крок МОНУ, уточнюємо, що обрані вчителем технології мають враховувати вікові особливості учнів, їх психологічний стан, готовність вчитися. Сучасний урок не може бути «театром одного актора» і спиратись на суцільний вчительський монолог. Урок історії сьогодні – це використання текстових, візуальних джерел, довідкових матеріалів, Інтернет-ресурсів, фондів музеїв тощо. Навчальна діяльність учня на уроці історії сьогодні має бути спрямована на покрокове оволодіння історичними і громадянськими компетенціями, історичною і національною пам'яттю і свідомістю.

Інструктивно-методичним листом МОНУ зазначено, що учні 10–11 класів навчатимуться за програмами 2010 року (видавництво «Поліграфкнига», 2010). Ряд навчальних закладів для поглиблення вивчення основного програмового матеріалу надають години з варіативної складової навчальних планів. У такому випадку відповідне рішення повинно бути зафіксоване у матеріалах педагогічної ради. Додаткові години не виділяються в окремий курс і записуються в журнал як складова основного курсу. Указаний порядок стосується класів академічного рівня і рівня стандарту. Для класів історичного профілю гранична кількість часу встановлена програмою, складає 4 години і не може збільшуватись. У разі потреби навчальний заклад вносить до навчального плану спецкурси історичного або суспільствознавчого напрямку, які фіксуються окремими записами в журналі, а навчальні досягнення учнів оцінюються за відповідними критеріями.

Адміністрація навчальних закладів повинна контролювати і оцінювати ефективність використання додаткового навчального часу, набуття учнями відповідних компетенцій на вищому рівні. Практика проведення олімпіад III і IV рівнів показує, що збільшення навчального часу на вивчення предмета далеко не завжди дає кращий результат. Зокрема, на обласній олімпіаді з історії у 2013–2014 навчальному році учні з класів академічного рівня показали кращий результат, ніж учні профільних класів. Сумний досвід мав місце у 8 класі: один із учнів при блискучому знанні фактів не володів жодним прийомом викладу навчального матеріалу, окрім простого переказу.

Якість шкільної історичної освіти залежить від багатьох факторів, зокрема наявності відповідної матеріальної бази, готовності учнів до оволодіння компетенціями, рівня професійної компетентності педагогів-істориків.

Вчитель історії не лише носій знань чи модератор навчального процесу, своєю власною життєвою позицією він впливає на національну свідомість школярів, сприяє формуванню їх історичної пам'яті. Вчитель історії несе відповідальність за реакцію молоді на суспільно-політичні виклики сьогодення, за її готовність до захисту суспільних інтересів і державної безпеки. Ми, історики, кожену хвилину уроку, позакласного чи позашкільного заходу повинні використовувати для виховання патріотів нашої землі і нашої держави – України.

Міністерство освіти і науки України повертає в школу навчальний предмет – *етику*. У 2014–2015 навчальному році як предмет інваріантної частини навчальних планів етика викладатиметься в школах, які працюють за додатком 13 до наказу МОНУ від 29.05.2014 № 661. Решті шкіл рекомендовано викладати етику за рахунок варіативної частини з перспективою повернення предмету у всі навчальні заклади в наступному навчальному році. Діючою програмою з етики є «Етика» (Київ, «Перун», 2005) і відповідно видані у попередні роки підручники.

Звертаємось до керівників навчальних закладів з проханням урахувати рекомендації МОНУ. Актуальність вивчення етики обумовлена як істотними змінами в ціннісних орієнтирах українського суспільства, що спостерігається

нині, так і загальним зростанням ролі моралі в житті людства в інформаційному суспільстві.

Вчителів історії не торкнулися зміни щодо ДПА. Історія залишається навчальною дисципліною, де якість знань перевірятиметься на державному рівні.

2014–2015 навчальний рік для нас, істориків, буде дуже напруженим і відповідальним, насиченим різними заходами: інтелектуальними змаганнями учнів, учителів, семінарами, конференціями, знаковими датами:

Жовтень 2014 – відзначення 70-річчя визволення України від нацистських загарбників;

Жовтень 2014 – педагогічні читання до дня Чорного моря;

2015 рік – конкурс «Учитель року-2015» у номінації «Правознавство».

Лютий 2015 – III етап Всеукраїнської олімпіади з історії;

Березень 2015 – обласний турнір юних істориків;

Квітень 2015 – Всеукраїнський турнір юних істориків;

Травень 2015 – відзначення 70-річчя завершення Великої Вітчизняної війни;

Вересень 2015 – відзначення завершення Другої світової війни.

Крім звернення до відповідних знакових дат на уроках історії, нас очікує широкомасштабна пошуково-дослідницька робота, зустрічі з ветеранами війни, учасниками АТО тощо. Хочемо нагадати не лише історикам, а й усій педагогічній спільноті, що не буває перемоги на фронтах без допомоги тилу. Вдячності заслуговують і ті, хто працює на перемогу з обох сторін фронту, бо існує два тили. Вважаємо за доцільне нагадати, що в роки Другої світової війни мало місце явище, яке ми називаємо «Моральним феноменом українського народу»: порятунок із загрозою, а іноді і ціною власного життя, військовополонених, євреїв і ромів, знищуваних нацистами. Можна використати дані про Праведників народів світу, яких нараховується 29 тисяч у світі, з них 2409 – в Україні. 29 Праведників безпосередньо пов'язані з Миколаївщиною, але чи знаємо ми ці імена? Ось тема для пошуково-дослідницької роботи школярів.

Навчаючи і виховуючи юне покоління українців, ми маємо реалізувати основну мету національного виховання – сприяти становленню покоління з історичною пам'яттю, патріотів України, готових до захисту територіальної цілісності держави, суспільних та власних інтересів.

Література

1. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Історія України. Всесвітня історія. 5–9 класи (є чинною у 2014–2015 навчальному році). – сайт МОНУ.
2. Про організацію навчально-виховного процесу у загальноосвітніх навчальних закладах і вивчення базових дисциплін в основній школі (Інструктивно-методичний лист МОНУ) – сайт МОНУ.
3. Гирич І. Історична освіта мусить виховувати громадянина // Історія та суспільствознавство в школах України. – 2014. – 2014. – 5 с.

4. Кульчицький С. Ми мусимо стати іншими, якщо хочемо залишатися самими собою // Історія та суспільствознавство в школах України. – 2014. – № 6. – 6 с.
5. Михайлович Г. Особистісно-компетентнісний підхід у формуванні учнівських суспільствознавчих компетенцій. – Миколаїв, 2013. – 17 с.
6. Пометун О. Компетентнісний підхід у сучасній історичній освіті // Історія в школах України. – 2007. – № 6. – 6 с.